

Agnieszka Zych
AGH Akademia Górniczo-Hutnicza Kraków
Biblioteka Główna

Biblioteki uczelni technicznych wspierające edukację osób niepełnosprawnych na poziomie wyższym (analiza problematyki na bazie doświadczeń Biblioteki Głównej AGH)

Streszczenie: *W artykule omówiono problemy związane z praktyczną działalnością ukierunkowaną na edukację włączającą osób niepełnosprawnych na poziomie wyższym. Zagadnienie omówiono na przykładzie grup zależnych od rodzaju dysfunkcji. Podkreślono rolę i zadania bibliotek wspomagających działania uczelni technicznych w tym zakresie. Najszerzej omówiono działalność Biblioteki Głównej Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie w zakresie dostarczania odpowiedniej literatury dla edukacji. Przedstawiono również współpracę z Biurem do spraw Osób Niepełnosprawnych AGH, jednostką uczelni koordynującą działania na rzecz osób niepełnosprawnych w AGH, oraz Pracownią Tyfloinformatyczną w Uczelnianym Centrum Informatycznym. Poruszono zagadnienia związane z przygotowaniem bibliotekarzy i innych pracowników uczelni do pełnienia funkcji pośredników między osobami niepełnosprawnymi a niezbędnymi źródłami i pomocami w zakresie kształcenia na poziomie wyższym. Jako wynik rozważań wysunięto postulaty wskazujące na możliwe działania w zakresie edukacji włączającej w obrębie bibliotek uczelni technicznych.*

Słowa kluczowe: *niepełnosprawni, biblioteki uczelni technicznych*

Wprowadzenie

We współczesnym świecie wiele mówi się i pisze na temat niepełnosprawności, osób odczuwających jej konsekwencje, problemów z niej wynikających, barier, jakie człowiek z różnymi rodzajami dysfunkcji napotyka. Obecnie coraz szerzej bada się i analizuje problematykę dotyczącą prawa osób niepełnosprawnych do edukacji na poziomie wyższym. Jednak by osoba niepełnosprawna mogła z tych praw w pełni korzystać, powinny być spełnione określone warunki¹. W latach 90. uczelnie w Polsce zaczęły się otwierać na potrzeby studentów niepełnosprawnych. Rozpoczął się proces wypracowywania i wprowadzania określonych (m.in. przez Unię Europejską) standardów, by wyrównywać szanse osób niepełnosprawnych w edukacji na poziomie wyższym.

Uczelnie techniczne i ich specyfika oraz wynikające z niej utrudnienia w pracy ze studentem niepełnosprawnym

Specyfika uczelni technicznych powoduje dodatkowe utrudnienia niepełnosprawnym grupom studentów w toku studiowania. Należą do nich:

- podręczniki, w których dominują wzory matematyczne, fizyczne, chemiczne,

¹ STRUCK-PEREGOŃCZYK, M., ROZMUS, A. (red.) *Między integracją a wykluczeniem: wybrane problemy edukacji akademickiej osób niepełnosprawnych*. Rzeszów: Konsorcjum Akademickie, 2011, s. 7.

- język techniczny wykładów, terminologia techniczna ściśle związana z danym wydziałem, specjalizacją,
- zajęcia w laboratoriach,
- praktyki w terenie.

Powyżej wymienione oraz wiele innych składowych procesu studiowania sprawiają, że konieczne są dodatkowe działania wspomagające osoby niepełnosprawne w zakresie potrzeb wynikających z rodzaju dysfunkcji.

AGH jako uczelnia przyjazna osobom niepełnosprawnym

Akademia Górniczo-Hutnicza (AGH) od wielu lat realizuje program: „AGH uczelnią przyjazną wobec osób niepełnosprawnych”. Program ten zakłada kompleksowe podejście władz uczelni do problemów, z którymi borykają się osoby niepełnosprawne i uwzględnia potrzeby konkretnego studenta. Metody i formy kształcenia są dobierane elastycznie w zależności od indywidualnych predyspozycji. W regulaminie studiów i w innych dokumentach wprowadzono stosowne zapisy dotyczące studentów niepełnosprawnych (np. możliwość korzystania z pomocy asystenta, możliwość robienia notatek w formie alternatywnej)².

Uczelnia podejmuje wiele działań, aby umożliwić edukację tej grupie osób na poziomie wyższym. Ich skuteczność wskazują niżej zaprezentowane dane statystyczne.

Tab. 1. Studenci niepełnosprawni studiów stacjonarnych AGH

Rok	Ogółem	Niesłyszący i słabosłyszący	Niewidomi i słabowidzący	Z dysfunkcją narządów ruchu		Inne rodzaje niesprawności
				chodzący	niechodzący	
2005	206	10	13	30	2	151
2006	200	16	14	30	7	133
2007	227	9	15	35	3	165
2008	278	19	29	55	5	170
2009	297	17	30	75	4	171
2010	351	17	35	81	7	211
2011	380	19	34	95	4	228

Źródło: Dział Nauczania AGH.

² AGH przyjazna osobom niepełnosprawnym. W: *Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie* [on-line]. [Dostęp 20.06.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.agh.edu.pl/pl/kandydaci/przydatne-informacje/informacje-dla-osob-niepelnosprawnych/agh-przyjazna-osobom-niepelnosprawnym.html>.

Tab. 2. Studenci niepełnosprawni studiów niestacjonarnych AGH

Rok	Ogółem	Niesłyszący i słabosłyszący	Niewidomi i słabowidzący	Z dysfunkcją narządów ruchu		Inne rodzaje niesprawności
				chodzący	niechodzący	
2005	37	4	5	2	2	24
2006	57	3	4	4	4	42
2007	68	2	3	3	4	56
2008	73	4	4	5	3	57
2009	75	3	1	9	5	57
2010	73	7	2	15	5	44
2011	94	15	6	17	2	54

Źródło: Dział Nauczania AGH.

Nie trudno zauważyć, że liczba studentów z różnymi dysfunkcjami z roku na rok wzrasta.

Biblioteki uczelni technicznych i ich funkcje

Biblioteki uczelniane stanowią integralną część uczelni. Pełnią funkcje: usługowe, dydaktyczne i naukowe. Biblioteka Główna Akademii Górniczo-Hutniczej jest biblioteką naukową o charakterze publicznym, spełniającą zadania określone Ustawą z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. nr 164 z 2005 r., poz. 1365, z późn. zm.) oraz Statutem Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica w Krakowie. Do jej podstawowych zadań należy: gromadzenie zbiorów zgodnie z kierunkami badań naukowych oraz potrzebami dydaktycznymi i organizacyjnymi uczelni, opracowanie zbiorów i ich przechowywanie oraz konserwacja, udostępnianie i usługi reprograficzne, organizowanie i prowadzenie działalności w zakresie informacji naukowej oraz dokumentowanie działalności naukowej uczelni, a także prowadzenie zajęć dydaktycznych dla m.in. studentów AGH (różne formy: przysposobienie biblioteczne dla studentów pierwszego roku, szkolenia z zakresu metodyki poszukiwań bibliograficznych).

Strony domowe bibliotek uczelnianych jako źródła informacji dla niepełnosprawnych użytkowników

W dobie komputeryzacji i automatyzacji standardem staje się szukanie informacji w Internecie; przeszukiwanie stron domowych danej instytucji pozwala rozpoznać świadczone przez nią usługi. Korzystanie z poczty elektronicznej, komunikatorów jest już powszechne, również w bibliotekach.

Nasuwa się pytanie, czy student niepełnosprawny odwiedzając stronę domową wybranej biblioteki, uzyska informacje o dedykowanych mu usługach i ofercie?

Aby znaleźć odpowiedź na powyższe pytanie, przeanalizowano strony domowe dwudziestu wybranych bibliotek uczelni technicznych w Polsce.

Tab. 3. Analiza stron domowych wybranych bibliotek uczelni technicznych pod kątem obecności informacji skierowanych do niepełnosprawnych użytkowników o usługach dla nich przeznaczonych

Informacja skierowana do osób niepełnosprawnych		Łatwość w dotarciu do informacji*		Odbiorca informacji*			
Tak	Nie znaleziono	Widoczna	Mało widoczna	Niewidomi	Słabowidzący	Niesłyszący i słabosłyszący	Osoby z dysfunkcją narządu ruchu
35%	65%	43%	57%	45%	30%	15%	10%

*Dotyczy stron zawierających informacje skierowane do osób niepełnosprawnych

Źródło: badania własne.

Spośród przeanalizowanych stron domowych bibliotek wybranych uczelni technicznych:

- 35% zawiera informacje dotyczące usług skierowanych do osób niepełnosprawnych,
- 65% nie zawiera takich informacji (nie znaleziono).

Oceniając stopień trudności w dotarciu do informacji o usługach dedykowanych osobom niepełnosprawnym, stwierdzono, że w:

- 43% analizowanych stron informacja jest widoczna,
- 57% — mało widoczna (przy kolejnym odświeżeniu).

Informacje na stronach domowych bibliotek uczelni technicznych dotyczące ich usług kierowane są do osób:

- niewidomych — 45%,
- słabowidzących — 30%,
- niesłyszących i słabosłyszących — 15%,
- z dysfunkcją narządu ruchu — 10%.

Podsumowując, tylko 35% stron domowych bibliotek uczelni technicznych udostępnia informacje skierowane do osób niepełnosprawnych, dotyczące usług dla nich przeznaczonych, przy czym informacje te są dobrze widoczne jedynie w 43% tych stron. Oferta i usługi kierowane są natomiast głównie do użytkowników niewidomych (45% stron domowych zawierało informacje dla osób niepełnosprawnych) oraz słabowidzących (30% stron domowych zawierało informacje dla osób niepełnosprawnych).

Nasuwa się zatem pytanie, czy biblioteki uczelni technicznych mają tak skromną ofertę dla osób niepełnosprawnych, czy tylko brak tych informacji na ich stronach domowych?

Czytelnik niepełnosprawny i jego indywidualne potrzeby

Potrzeby studentów niepełnosprawnych jako użytkowników biblioteki uczelnianej wynikają z rodzaju i stopnia dysfunkcji. Stąd konieczne jest indywidualne podejście i implementacja rozwiązań adekwatnych do potrzeb.

*Fot. 1. Status „Miejsce przyjazne niepełnosprawnym” otrzymany przez BG AGH w 2007 r. po przeszkoleniu osób w niej zatrudnionych.
Fot. A. Zych.*

Niewidomi i słabowidzący (nie(do)widzący)

W tej grupie czytelników niemożliwe jest bądź w różnym stopniu utrudnione odczytywanie materiałów czarnodrukowych. Rozwiązaniem może być urządzenie, jakim jest Auto Lektor, jednak nie wszystkie teksty są dostępne w postaci przystosowanych do czytania plików. Niezbędne jest także zapewnienie odpowiedniego sprzętu, umożliwiającego przekształcanie tekstów drukowanych na mówione. W BG AGH zastosowano wymienione poniżej rozwiązania:

1. Przygotowano stanowisko komputerowe ze skanerem.
2. Zainstalowano program MAGic Plus (program powiększający) oraz program udźwiękowiający i ubrajlawiający system Windows.
3. Zakupiono powiększalniki stacjonarny i przenośny.
4. Zorganizowano proces adaptacji materiałów (przekształcanie tekstu czarnodrukowego na formę elektroniczną) – organizacja procesu regulowana jest *Pismem wewnętrznym Dyrektora Biblioteki Głównej*.

W obecnej chwili trwają prace nad opracowaniem nowej strony domowej BG AGH, która uwzględni *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla*

systemów teleinformatycznych³. Rozporządzenie określa sposoby zapewnienia dostępu do zasobów informacji podmiotów publicznych dla osób niepełnosprawnych:

§ 19. W systemie teleinformatycznym podmiotu realizującego zadania publiczne służące prezentacji zasobów informacji należy zapewnić spełnienie przez ten system wymagań Web Content Accessibility Guidelines (WCAG 2.0), z uwzględnieniem poziomu AA, określonych w załączniku nr 4 do rozporządzenia.

§ 22. Systemy teleinformatyczne podmiotów realizujących zadania publiczne funkcjonujące w dniu wejścia w życie rozporządzenia należy dostosować do wymagań określonych w § 19 nie później niż w terminie 3 lat od dnia wejścia w życie niniejszego rozporządzenia.

By strona była czytelna dla użytkowników korzystających z programów czytających, umieszczone na niej zdjęcia powinny posiadać alternatywne opisy, PDF-y natomiast powinny być możliwe do odczytania przez dostępne na rynku programy. Celem analizy skuteczności takich działań BG AGH włączyła się do realizowanego w całej uczelni pilotażowego projektu UTILITIA — badania dostępności i dostosowania, m.in. do potrzeb osób niepełnosprawnych, stron internetowych.

Niesłyszący i słabosłyszący (nie(do)słyszący)

W tej grupie występują głównie trudności w komunikacji spowodowane barierą językową, a także bariery mentalne. Zastosowane w BG AGH rozwiązania to m.in. przeszkolenie bibliotekarzy pracujących w oddziałach udostępniających z zakresu języka migowego; dobra i bardzo dobra znajomość wśród tłumaczy języka migowego: Systemu Językowo-Migowego (SJM) oraz Polskiego Języka Migowego (PJM), zaznajomienie bibliotekarzy bezpośrednio kontaktujących się z czytelnikami z podstawowymi zasadami komunikacji z niesłyszącymi i słabosłyszącymi, włączanie studentów niesłyszących w szkolenia biblioteczne dzięki obecności tłumacza języka migowego.

W dniu 12 września 2011 r. Prezydent RP Bronisław Komorowski podpisał ustawę o języku migowym i innych środkach komunikowania się. Ustawa weszła w życie 1 kwietnia 2012 r. Zakłada ona m.in. zapewnienie osobom niesłyszącym tłumacza języka migowego w kontaktach z organami administracji publicznej oraz udostępnianie im dokumentów w formie dla nich zrozumiałej⁴.

Osoby z dysfunkcją narządu ruchu

Osoby te mają trudności w dotarciu do potrzebnych informacji wynikające głównie z barier architektonicznych. Ich pokonywanie to nie tylko sprawa techniczna, ale bar-

³ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych. W: *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* [on-line]. [Dostęp 20.06.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://dziennikustaw.gov.pl/du/2012/526>.

⁴ BUTKIEWICZ, A. Ustawa o języku migowym wchodzi w życie! AGH jest na to przygotowana. *Biuletyn AGH : Magazyn informacyjny Akademii Górniczo-Hutniczej* 2012, nr 51, s. 29.

dzo często także zwykła życzliwość pracowników bibliotek, ich otwarcie na potrzeby użytkowników w ogóle, a w szczególności czytelników niepełnosprawnych.

Rozwiązania przyjęte w BG AGH to:

- modernizacja podjazdu do budynku poprzez zmniejszenie kąta nachylenia, co znacznie ułatwia osobom na wózkach korzystanie ze zbiorów bibliotecznych,
- przystosowanie toalety,
- przygotowanie stanowiska komputerowego z regulowanym biurkiem,
- umożliwienie zdalnego zamawiania zbiorów, a także zwiększenia limitu wypożyczanych pozycji,
- umieszczanie pełnych tekstów skryptów i podręczników uczelnianych w bibliotece cyfrowej – Akademickiej Bibliotece Cyfrowej Kraków (Biblioteka zamieszcza w pełnym dostępie jedynie teksty, do których uzyskano zgodę autorów na upowszechnianie poprzez sieci komputerowe).

*Fot. 2. Biurko z regulowanym blatem
Fot. A. Zych.*

Fot. 3. Stanowisko komputerowe (z odpowiednimi programami i podłączonym skanerem) umożliwiające samodzielną pracę osób niewidomych i słabowidzących
Fot. J. Rzepczyński.

Fot. 4. Powiększalnik przenośny OPTi Lite
Fot. A. Zych.

Zmianie uległ także *Regulamin korzystania z Biblioteki Głównej i Sieci Bibliotek Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica* w rozdziale 7 pkt. 3.4.: Ograniczenia zawarte w pkt. 3.3 mogą zostać w części lub całości zawieszane na określony czas w stosunku do osób niepełnosprawnych, po uprzednim przedstawieniu przez nie odpowiedniego dokumentu; decyzję o udostępnieniu wymienionych w pkt. 3.3 rodzajów zbiorów podejmuje każdorazowo kierownik Oddziału Udostępniania Zbiorów w porozumieniu z Dyrektorem Biblioteki Głównej.

Materiały z agend mieszczących się na wyższych kondygnacjach są udostępniane czytelnikom niepełnosprawnym w czytelni znajdującej się na parterze budynku (z powodu braku windy). W szczególnych przypadkach studenci poruszający się na wózku mogą skorzystać z windy służbowej służącej do przewozu księgozbioru. Rozbudowa biblioteki rozwiąże problem przemieszczania się osób na jej poszczególne piętra.

Przewlekłe choroby

Grupę charakteryzującą trudności w dotarciu do potrzebnych informacji wynikające głównie z okresowo nasilających się dolegliwości oraz wpływu zażywanych środków farmakologicznych.

W BG AGH umożliwiono tym czytelnikom nie tylko zdalne zamawianie książek, lecz także możliwość ich zamawiania i odbierania przez pisemnie upoważnione osoby; dodatkowo pełne teksty skryptów i podręczników akademickich znajdują się w prowadzonej bibliotece cyfrowej.

Fot.4. Akademia Biblioteka Cyfrowa - Kraków

Źródło: ABC - Kraków [on-line]. [Dostęp 20.06.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://vtls.cyf-kr.edu.pl/cgi-bin/abc-k/chameleon>.

Kompleksowa obsługa czytelnika niepełnosprawnego w BG AGH obejmuje odpowiednie przygotowanie pracowników do obsługi czytelników niepełnosprawnych, zarówno poprzez cykle szkoleń, jak i integrację ze środowiskiem m.in. dzięki włączaniu się w akcje na rzecz osób niepełnosprawnych (udział w spotkaniach oraz imprezach integracyjnych, takich jak: Piknik Lotniczy, Krakowskie Dni Integracji). Decyzją dyrekcji biblioteki wyznaczono osobę odpowiedzialną za obsługę i działania na rzecz użytkowników z różnymi rodzajami dysfunkcji. Także współpraca z Biurem ds. Osób Nie-

pełnosprawnych (ON) AGH i Uczelnianym Centrum Informatyki (UCI) optymalizuje działania wspomagające proces kształcenia osób niepełnosprawnych. Wśród ważnych punktów współpracy można wymienić:

- wzajemne uzupełnianie działań,
- ustalanie jasnych reguł — wypracowywanie ścieżki działań,
- szukanie najlepszych rozwiązań,
- organizowanie spotkań w celu ustalenia wspólnych działań — ich kierunków, podziału i zakresu.

Warto podkreślić, że potrzebne są działania — spójne, systematyczne i kompleksowe. Poniżej wymieniono postulaty wskazujące na możliwe działania wspierające/wspomagające w zakresie edukacji włączającej w obrębie bibliotek uczelni technicznych na przykładzie BG AGH — tzw. dobre praktyki:

1. Kompetentna obsługa mimo wielu trudności architektonicznych – ogromne znaczenie ma tutaj zaangażowanie i życzliwość pracowników biblioteki.
2. Zawiązanie i rozwijanie współpracy z Biurem ds. ON oraz innymi jednostkami uczelnianymi działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych.
3. Przyjęcie standardów adaptacji materiałów przez wszystkie jednostki, w tym BG AGH (AGH należy do uczelni, które biorą udział w projekcie mającym na celu tworzenie Biblioteki Cyfrowej dostosowanej do potrzeb osób niewidomych i słabo widzących).
4. Rozbudowa/modyfikacja stanowisk komputerowych przystosowanych dla osób niepełnosprawnych — liczba powinna wynikać z zapotrzebowania.

Podsumowując powyższe rozważania, pragnę przytoczyć słowa Heleny Wiącek: *Na koniec wypada dodać, że mało przydatne i efektywne mogą okazać się najbardziej nawet przemyślane normy, metody i środki działania, o ile nie będzie im towarzyszyć szczerze i powszechne przekonanie o potrzebie czy wręcz humanitarnym obowiązku służenia słabszym*⁵.

Bibliografia:

1. AGH przyjazna osobom niepełnosprawnym. W: *Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie* [on-line]. [Dostęp 20.06.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.agh.edu.pl/pl/kandydaci/przydatne-informacje/informacje-dla-osob-niepelnosprawnych/agh-przyjazna-osobom-niepelnosprawnym.html>.
2. BUTKIEWICZ, A. Ustawa o języku migowym wchodzi w życie! AGH jest na to przygotowana. *Biuletyn AGH: Magazyn informacyjny Akademii Górniczo-Hutniczej* 2012, nr 51, s. 29–30.
3. CZERWIŃSKA, M. Student niepełnosprawny jako użytkownik systemu biblioteczno-informacyjnego. W: *Osoba niepełnosprawna w społeczności akademickiej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2005, s. 145–157.
4. *Obsługa czytelników niepełnosprawnych*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1981.
5. STRUCK-PEREGOŃCZYK, M., ROZMUS, A. (red.) *Między integracją a wykluczeniem: wybrane problemy edukacji akademickiej osób niepełnosprawnych*. Rzeszów: Konsorcjum Akademickie, 2011.

Zych, A. Biblioteki uczelni technicznych wspierające edukację osób niepełnosprawnych na poziomie wyższym (analiza problematyki na bazie doświadczeń Biblioteki Głównej AGH). W: *Biuletyn EBIB* [online] 2012, nr 5 (132), *Niepełnosprawni w bibliotekach – usługi i oferta* [Dostęp: 16.07.2012] Dostępny w World Wide Web: http://www.nowyebib.info/images/stories/numery/132/132_fedorowicz.pdf. ISSN 1507-7187.

⁵ *Obsługa czytelników niepełnosprawnych*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1981, s. 6.